

HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA FRAZELOGIYANING O‘RNI

Akhmedov O. S. – DSc. Professor, O‘zJDTU

Sapayeva Zeyvar Jamolatdinovna

Urganch Davlat Universiteti 2-bosqich magistranti

***Annotatsiya:** Maqola ingliz tilidagi frazeologik birliklarni tahlil qilishga bag‘ishlangan, tasniflar berilgan. Boshqa Yevropa tillaridagi o‘xshash frazeologik birliklar ko‘rib chiqiladi, o‘xshashlik va farqlar ko‘rsatiladi.*

***Kalit so‘zlar:** frazeologiya, idioma, umumiy, madaniy, xalqaro, milliy, bir qirrali, ikki qirrali, ko‘p qirrali.*

***Abstract:** The article is devoted to the analysis of phraseological units in the English language, classifications are given. Similar phraseological units in other European languages are examined, similarities and differences are shown.*

***Key words:** phraseology, idiom, general, cultural, international, national, one-sided, two-sided, multi-sided.*

***Аннотация:** Статья посвящена анализу фразеологизмов английского языка, даются классификации. Рассмотрены сходные фразеологизмы в других европейских языках, показаны сходства и различия.*

***Ключевые слова:** фразеология, фразеологизм, общий, культурный, интернациональный, национальный, односторонний, двусторонний, многосторонний.*

Frazeologiya eng majoziy va "konservativ" til quyi tizimlaridan biridir. Lugʻatdan farqli oʻlaroq, u til oʻzgarishiga kamroq moyil boʻlib, eskirgan soʻzlarni, arxaik shakllarni saqlaydi. Barqaror kombinatsiyalarning muhim qismi xalq hayotining turli haqiqatlari, tarix faktlari, xalq eʼtiqodlari, urf-odatlar, marosimlari bilan bogʻliq. Frazeologik birliklar ona tilida soʻzlashuvchilarning qimmatli faktografik manbaidir. Frazeologiya - "injiq va tushunarsiz" narsa. Daniyalik tilshunos O. Espersen shunday deydi. "Tilda soʻzlardan tashqari, baʼzida soʻz bilan bir xil boʻlgan butun ogʻzaki komplekslarning mavjudligi haqiqati yorqin ekspresivlik, obrazlilik va hissiyot bilan ajralib turadigan lingvistik hodisalardir. Bunday lingvistik birliklar qiziqish uygʻotadi va tadqiqot uchun sababdir".

Ushbu maqolaning maqsadi ingliz frazeologik birliklarini zamonaviy tildagi tuzilish, semantika va funktsiyalar nuqtai nazaridan koʻrib chiqish va ularni boshqa bir qator tillardagi oʻxshashlik bilan taqqoslashdir. Frazeologik birliklarning lingvistik ahamiyati katta, chunki ular tilning leksik tizimidagi baʼzi boʻshliqlarni toʻldiradilar, obʼektlar, xususiyatlar, jarayonlar, holatlar, vaziyatlarni belgilaydilar. Frazeologik birliklar-tarkibiy qismlari bir-biri bilan shunchalik bogʻliq boʻlgan soʻzlarning birikmasi, butunning maʼnosi uning qismlari qiymatlari yigʻindisidan kelib chiqmaydi (Kupin A. V., 1972). Frazeologik birliklar - toʻliq yoki qisman qayta talqin qilingan maʼnoga ega boʻlgan leksemalarning barqaror kombinatsiyasi.

Frazeologiya masalalari bilan koʻplab taniqli tilshunoslar, masalan, V. V. Vinogradov, A. I. Smirnitkiy, A. V. kunin, I. V. Arnold, A. N. Ginsburg, N. N. Amosova va boshqalar shugʻullanishgan. Tilshunoslar orasida frazeologiyani koʻplab muammolari boʻyicha fikrlarning birligi yoʻq, masalan: frazeologik birliklar va soʻz oʻrtasidagi munosabatlar, ibora, jumla, frazeologik birliklarning tasniflash tamoyillari, frazeologik lugʻatlarni tuzish, frazeologik birliklarning semantik va grammatik xususiyatlari, frazeologik birliklarning bir tildan boshqasiga tarjima qilish muammosi. Ushbu muammolarning qiyinchiliklari frazeologik birliklar juda heterojen birliklar ekanligi bilan izohlanadi, ular fonemalar, morfemalar yoki soʻzlarga qaraganda tilda oʻrganish qiyinroq. Baʼzi tilshunoslar frazeologiya barcha iboralarni

o'rganishi kerak, deb hisoblashadi, boshqalari esa faqat semantik siljishga ega bo'lgan elementni o'z ichiga olgan iboralarni ko'rib chiqish kerak deb hisoblashadi, ya'ni, majoziy qiymat. Frazeologik birliklar - bu nutq so'zlarini qurish uchun ishlatiladigan super so'z (bir nechta so'zlardan), tayyor shaklda, doimiy va kontekstdan mustaqil ma'noga ega bo'lgan til birligi. Frazeologik birlikning kattaligi ikki so'zli birikmadan jumlagacha qadar bo'lishi mumkin. Frazeologik birliklarlar polisemiya, sinonimiya va antonimiyaga ega bo'lishi mumkin. Frazeologiya alohida tilshunoslik intizomi sifatida fransuz tilshunosligi Gi. Balli tufayli paydo bo'ldi. Keyin B. A. Larin frazeologik birliklarning birinchi semantik tasnifining asosini yaratdi, u uchta yo'nalishdan iborat edi:

1. O'zgaruvchan kombinatsiyalar (warm regards);
2. Frazeologik birikmalar (icy silence);
3. So'zning tor ma'nosida frazeologik birliklar (wash one's dirty linen in public)

Ingliz tilida barcha frazeologizmlar idiomalar deb ataladi. Idiomalarning manbalari quyidagilar bo'lishi mumkin:

1. Folklor- **Beggars can't be choosers.**
2. Professional nutq- to play the first fiddle.
3. Muqaddas kitob- one cannot be too careful.
4. Adabiy iqtiboslar- she built for herself (to build a castle in the air.) a most magnificent castle.

Frazeologik birliklar hayotning barcha sohalarida va bilim sohalarida mavjud. Ular tematik guruhlarni tashkil qiladi:

1. Shaxsning harakati, faoliyati va holatini belgilash (to take care of smb).
2. Hayvonlar (to be smb's true dog).
3. Dengiz ishi bilan bog'liq (to trim one's sails to the wind).
4. Harbiy ish bilan bog'liq (to let off stream).
5. San'at bilan bog'liq (to take the lead).
6. Din bilan bog'liq (ask for bread and be given a stone).

Eng ko‘p sonli frazeologik birliklar guruhlarini inson faoliyatini ko‘rsatadigan birinchi guruhdir. Buning sababi shundaki, bunday frazeologik birliklar voqelikni aks ettiradi va inson hayoti to‘g‘risida ma‘lumot beradi. Dengiz frazeologizmlari ingliz tilida ham ko‘p hisoblanadi. Bu buyuk Britaniyada navigatsiyaning katta ahamiyati bilan bog‘liq. Ingliz va rus tillarida diniy frazeologik birliklarning ko‘pligi Bibliyaning barcha nasroniy xalqlariga yaxshi ma‘lum ekanligi bilan izohlanadi. Injil frazeologiyasida uzoq, noyob tarixiy tajriba saqlanib qolgan. Til frazeologik birliklar orasida siz quyidagilarni topishingiz mumkin: tarixiylik (to keep no man’s land – держать бесхозную), arxaizmlar (to meet one in the duke’s walk – драться на дуэли); she‘rlar (to give one’s lions – приняться за работу); varvarizmlar (to be rich s Croesus – быть богатым как Крез) deb nomlangan. Frazeologiyada umumiy jargon mavjud: forget the wind up – дрейфовать, shuningdek maxsus jargon: siyosiy- to tap the barrel – присвоить государственные деньги; sport- to see one’s back – дать себя победить; aviatsiya - to hit the ground – совершить посадку; ; dengiz- to catch the boat – явиться вовремя; vulgarizmlar – to have the hump – приуныть, скинуть. Frazeologik birliklar orasida frazeologik neologizmlarni ham topish mumkin. (To throw a wobby – неожиданно разозлиться.)

A. I. Smirnitskiy frazeologik birliklarning tarkibiy tasnifini yaratdi: 1) bir qirrali, 2) ikki qirrali va 3) ko‘p qirrali frazeologik birliklar. Ushbu turdagi frazeologik birliklarning har biri o‘ziga xos kichik turlarga ega.

1. Bir qirrali.

a) fe‘l-ravish, semantik va grammatik markazlar birinchi komponentda (to give up) joylashgan.

b) ikkinchi komponentda semantik markaz, birinчисida grammatik markaz (to be tired of).

c) nominal komponentda semantik markazga ega bo‘lgan predlogli va ba‘zan grammatik markazning yo‘qligi (by heart, in order to).

2. Ikki qirrali.

a) atribut-nominal (black art).

b) fe'l-substantiv (to take the floor).

C) ergash gaplarning ekvivalenti sifatida takrorlash (now or never).

3. Ko'p qirrali.

a) ravishli (every day).

Ingliz va rus frazeologik birliklarini tahlil qilib, ularning o'xshashligi va farqlarini ko'rib, biz nemis va fransuz tillarida o'xshash frazeologik birliklarni ko'rib chiqishga qaror qildik. Ushbu kuzatish bizni frazeologik birliklarning kelib chiqishi, semantikasi va tillardagi funktsiyalari bo'yicha ma'lum taqsimlanishiga olib keldi. Biz ko'plab xalqaro frazeologik birliklarni topdik.

1. Rus. Человек предполагает, бог располагает.

Ing. Man proposes, God disposes.

Fr. L'homme propose, Dieu dispose.

Nem. Der Mensch denkt, Gott lenkt.

2. Rus. У страха глаза велики.

Ing. The devil is not so black as he is painted.

Fr. La peur donne les ailes.

Nem. Furcht macht Baine.

3. Rus. Лучше поздно, чем никогда.

Ing. Better late than never.

Fr. Vaut mieux tard que jamais.

Nem. Besser spat als nie.

Ko'p sonli xalqaro frazeologik birliklar Yevropa xalqlarining umumiy, madaniy qadriyatlari va tajribalari mavjudligini ko'rsatadi, bu ularning tillarida aks etadi. Faqat ingliz tiliga xos bo'lgan, boshqa tillarda ekvivalenti bo'lmagan sof milliy frazeologik birliklar mavjud: The child is father of the man; Never say die; It is a great life, if you don't weaken; It's a poor heart that never rejoices. Biz frazeologik birliklarda sinonimiya hodisasini eslatib o'tdik. Keling, ba'zi misollar keltiraylik.

1. Rus.: яблоко от яблони недалеко падает.

От худого семени не жди доброго племени.

Каков батька, таковы и детки.

Кто о то кого, тот и в того.

Роль фразеологизмов в лексической системе языка

Ing.: Like father, like son.

Like mother, like daughter.

Like master, like man.

A tree is known by its fruits.

Know the breed, know the dog.

Fra.: L'enfant tient de son pere.

Nem.: Der Apple fällt nicht weit vom stamm.

2. Russ.: В гостях хорошо, а дома лучше.

На чужбине родная земля во сне снится.

Дома и стены помогают.

На чужой стороншке рад своей вороншке.

Ingl.: East or West home is best.

There is no place like home.

Dry bread at home is better than roast meat abroad.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, tillarda frazeologik birliklarning tuzilishi, funksiyalarning semantikasi nuqtai nazaridan juda xilma-xilligi mavjudligi nafaqat leksikada, balki tilning umumiy til tizimida ham muhim o'rin tutadi. Tilni o'rganayotganda, uning xalq tarixi, tajribasi va madaniyati – tilni yorqin, jonli, ifodali qiladigan va inson fikrlari va his-tuyg'ularining barcha boyliklarini ifoda etish va etkazish imkoniyatini beradigan frazeologiya tomonidan yaratilgan lug'atning o'ziga xos qismini bilmasdan turib amalga oshirish mumkin emas. Frazeologik birliklar tabiiy tilning muhim qismidir. Ular murakkab ma'nolarni ixcham va ta'sirchan tarzda ifodalovchi turg'un iboralardir. Ularning kompozitsion emasligi va obrazlilik ularni ona tili bo'lmaganlar uchun o'rganishni qiyinlashtiradi, lekin ularning barqarorligi va chastotasi ularni muhim aloqa vositasiga aylantiradi. Frazeologik birliklarning

qo'llanilishini tushunib, til va uning qo'llanishi haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirib, atrofimizdagilar bilan yanada samarali muloqot qilishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Birix A.N., Mokienko V.M., Stepanov A.I. *Rus frazeologiyasi. Tarixiy va etimologik lug'at.* M., 2005, AST nashriyoti.

[2] Bukovskaya M.V. *Umumiy ingliz maqollari lug'ati.* M. 1988 yil, "Rus tili".

[3] Jespersen O. *Growth and structure of the English Language.* Oxford., 1945.

[4] *Longman Dictionary of English Idioms.* J.B., London, 1980.

[5] *Oxford Advanced Learner's Dictionary.* Oxford, 2005.

[6] Larin B.A. *Frazeologiyaga oid insholar. Olimlar ilovasi. LTU, № 198, filol seriyasi. fanlar, jild. 24 1965 yil.*

[7] Kunin A.V. *Zamonaviy ingliz tili frazeologiyasi.* M., 1972 yil.